

TƏHSİLVERƏNLƏRİN SOSIAL RİFAHININ YÜKSƏLDİLMƏSİ DAVAMLI İQTİSADI İNKİŞAFIN ELEMENTİ KİMİ

Mirdamət F. QƏDİMOV

Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun
Sosial Ödənişlərin Təyinatı üzrə Mərkəzi Filialı, doktorant
mirdamat@list.ru

XÜLASƏ

Ölkələrin davamlı iqtisadi inkişafında savadlı insan resursları potensialının olması vacibdir. Savadlı insan potensialının formalaşmasında təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanda müasir tələblərə və beynəlxalq standartlara cavab verən təhsilin formalaşması daim dövlətin diqqət mərkəzindədir. Bu məqsədlə təhsilin inkişafına hər il dövlət büdcəsindən xeyli vəsait ayrılır. Bunun nəticəsində təhlillər göstərir ki, təhsil sahəsində həm maddi-texniki baza, həm də bu sahədə çalışanların sosial rifahı yüksələn xətlə inkişaf edir.

Açar sözlər: sosial rifah, davamlı iqtisadi inkişaf, təhsilverənlərin rifahi, insan kapitalı, təhsil sistemi, milli iqtisadiyyat, dövlət dəstəyi, təhsil islahatları, təhsilverənlərin əməkhaqqı, azərbaycan təhsil sistemi, sosial ödənişlər

IMPROVING THE SOCIAL WELFARE OF EDUCATORS AS AN ELEMENT OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Mirdamat F. GADİMOV

State Social Protection Fund
Central Branch for Assignment of Social Payments, Ph.D student
mirdamat@list.ru

SUMMARY

It is important to have the potential of educated human resources in the sustainable economic development of countries. The development of the education system is of great importance in the formation of educated human potential. Formation of education in Azerbaijan that meets modern requirements and international standards is always in the center of attention of the state. For this purpose, a lot of funds are allocated from the state

budget for the development of education every year. As a result of this, the analyzes show that both the material and technical base in the field of education and the social welfare of those working in this field are developing in a rising line.

Keywords: social welfare, sustainable economic development, welfare of educators, human capital, education system, national economy, state support, educational reforms, educators' salaries, Azerbaijani education system, social payments

ПОВЫШЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО БЛАГОСОСТОЯНИЯ ПЕДАГОГИ КАК СТИМУЛ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Мирдадат Ф. ГАДИМОВ

Государственного фонда социальной защиты

Центральный филиал по назначению социальных выплат, докторант
mirdamat@list.ru

РЕЗЮМЕ

Важно иметь потенциал образованных человеческих ресурсов для устойчивого экономического развития стран. Большое значение в формировании образованного человеческого потенциала имеет развитие системы образования. Формирование образования в Азербайджане, отвечающего современным требованиям и международным стандартам, всегда находится в центре внимания государства. Для этого ежегодно из государственного бюджета на развитие образования выделяются большие средства. В результате этого анализ показывает, что как материально-техническая база в сфере образования, так и социальное самочувствие работников этой сферы развиваются по восходящей линии.

Ключевые слова: социальное благосостояние, устойчивое экономическое развитие, благосостояние преподавателей, человеческий капитал, система образования, национальная экономика, государственная поддержка, образовательные реформы, заработная плата преподавателей, азербайджанская система образования, социальные выплаты

GİRİŞ

Ölkələrin əhalisinin sosial rifahının yüksək olması, gəlirlərinin çox olması, layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi, tibbi xidmətin əlçatan və peşəkar olması, müasir dövrün tələblərinə cavab verən təhsil sisteminin mövcud olması həmin ölkələrin davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafa malik olması ilə xarakterizə olunur. Sadalanan elementlərin yüksək səviyyədə təmin edilməsi ölkənin zəngin resurs potensialı və sərvətlərə malik olması fonunda mümkündür. Əslində iqtisadiyyatın inkişafı təkcə zəngin resurs potensialının, sərvətlərin mövcud olması ilə deyil, eyni zamanda həmin resurslardan səmərəli və məqsədyönlü istifadə olunmasında özünü daha çox göstərir. Belə ki, müasir dövrümüzdə də bir sıra resurslarla və sərvətlərlə zəngin ölkələr vardır ki, həmin sərvətlərdən səmərəli istifadə edə bilmədiyinə görə əhalisi səfəlat içində yaşayır, resurs potensialı isə digər dövlətlər tərəfindən talan edilir. Qeyd olunanlar bir daha göstərir ki, bütün ehtiyatlardan qənaətlə, düşünülmüş formada istifadə edərək milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi, eyni zamanda ölkənin iqtisadi, siyasi, hərbi, elmi və digər sahələrdə potensialını inkişaf etdirmək ölkələrin qarşısında duran əsas vəzifələrdən birincisidir.

İNSAN KAPITALININ İNKİŞAFI MİLLİ İQTİSADİYYATIN ƏSAS AMİLİ KİMİ

Ölkələr yarandığı ilk dövrdən milli iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi əsas hədəflərdən biri olmuşdur. Milli iqtisadiyyata iqtisadi ədəbiyyatlarda müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Ümumilikdə, isə milli iqtisadiyyat-dövlət siyasəti ilə tənzimlənən, dövlətin digər sahələrinin inkişaf etdirilməsində əsas rol oynayan, beynəlxalq arenada dövlətin nüfuzunun formalaşmasında əsas rol oynayan iqtisadi fəaliyyətin məcmusu başa düşülür [1]. Belə ki, milli iqtisadiyyat ölkənin daxilində formalaşan, vətəndaşların sosial rifahının yüksəldilməsinə xidmət edən iqtisadi fəaliyyətin məcmusudur.

İqtisadiyyatın millilik standartı əsas götürülməklə inkişaf etdirilməsi dövlətin əsas prioritet siyasətidir. Milli iqtisadiyyat əsasən iki prinsip üzrə inkişaf etdirilir: iqtisadi və qeyri iqtisadi prinsiplər [2].

Ümumiyyətlə iqtisadiyyatın inkişafı bütövlükdə ölkənin inkişafı deməkdir. Eyni zamanda bu inkişafın sahələr üzrə təhlili göstərir ki, ölkədə bütün sahələr bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə, vəhdət şəklində inkişaf edir. Son illərə qədər ölkələrin sürətli sosial iqtisadi inkişafında onun təbii sərvətləri mühim

rol oynayır. Belə ki, təbii ehtiyatları daha çox olan ölkə iqtisadiyyatı güclü olan ölkə hesab olunurdu. Lakin son illər iqtisadi ədəbiyyatlarda yeni termin yaranmağa və sürətlə yayılmağa başladı. Bu termin “insan kapitalı” adlanırdı. İlk baxışda qəribə səslənsə də getdikcə bu termin daha çox istifadə olunmağa başladı, başqa sözlə ümumişlək sözə çevrildi. Əslində “insan kapitalı” nədir. Bu suala cavab verməzdən əvvəl qeyd edək ki, insan kapitalının formalaşması və inkişaf etdirilməsi üçün əsasən ölkənin güclü təhsil sistemi olmalıdır. Bu xüsusda qeyd etmək yerinə düşər ki, ölkəmizdə inkişaf edən sahələrdən biri də təhsil sahəsidir. Təhsil sahəsində aparılan islahatlar “Təhsil Haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununa uyğun olaraq tənzimlənir [3]. İnsan kapitalı birləşməsinin mənasını daha dərinlən qavramaq və dərk etmək üçün bir sıra xarici iqtisadi ədəbiyyatlara nəzər yetirmək lazımdır. İlk dəfə bu termini iqtisadiyyat üzrə nobel mükafatçısı Teodur Şults istifadə etmiş, ondan sonra digər iqtisadçılar da xüsusi ilə də Heri Beker bu termini daha dərinlən tədqiq etmişdir. Şultsa görə “insan kapitalı-ümumilikdə insanın tam olaraq formalaşması və ətrafda mövqə qazanması kimi başa düşülməklə, özündə qabiliyyət, bilik, səriştə və peşəkar fəaliyyət proseslərini cəmləşdirir [4]. Bəzi iqtisadçılara görə isə insan kapitalı dedikdə, insanın formalaşmasına sərf olunan investisiyanın səmərəliliyi başa düşülür. Qeyd edilən investisiya özündə təhsil, təcrübə, istehlak, sosial və s. xərcləri cəmləşdirir.

Ölkəmizdə də bu sahənin inkişaf etdirilməsinə xüsusi önəm verilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 02 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunan Azərbaycan-2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər sənədində növbəti on illikdə reallaşdırılması qarşıya məqsəd kimi qoyulan 5 milli prioritetin biri “rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı” adlanır [5]. Doğurdan da insan faktorunun hərtərəfli inkişafı təkcə iqtisadiyyatın deyil bütövlükdə ölkənin inkişafında mühüm rol oynayır. Bu inkişaf isə təhsil sahəsi və yüksək intellektə sahib təhsilverənlərsiz qeyri-mümkündür.

DÖVLƏT DƏSTƏYİ TƏHSİLİN İNKİŞAFINDA XÜSUSİ ROLA MALİKDİR

Təhsil sahəsində aparılan islahatların, dövlət büdcəsindən bu sahəyə ayrılan vəsaitlərin, təhsilverənlərin əməkhaqqındakı artımların təhlili göstərir ki, bu sahənin inkişaf etdirilməsi, əhalinin savadlılıq səviyyəsinin artırılması daima dövlətin diqqətindədir. Yeri gəlmişkən 2021-2024-cü illər üzrə dövlət

büdcəsinin ümumi həcminə, təhsil sahəsinə ayrılan vəsaitlərin həm kəmiyyətinə, həm də dövlət büdcəsindəki xüsusi çəkisinə əyani şəkildə Cədvəl-1 də nəzər yetirək.

Cədvəl 1.

Təhsil sahəsinin büdcəsi haqqında

İllər	Dövlət büdcəsinin ümumi gəlirləri, mln.manat	Dövlət büdcəsindən təhsil sahəsinə ayrılmış vəsait, mln.manat	Ayrılan vəsaitin dövlət büdcəsində xüsusi çəkisi (%-lə)
2021	26396,52	3035,6	11,5
2022	30804,20	3696,5	12,0
2023	36502,65	4124,8	11,3
2024 proqnoz	36692,74	4549,9	12,4

Mənbə: <https://sai.gov.az/> saytında olan məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb [6].

Cədvəlin məlumatlarından göründüyü kimi həm dövlət büdcəsi, həm də dövlət büdcəsindən təhsil sahəsinə ayrılan vəsaitlər illər üzrə artmaqda davam edir. Eyni zamanda qeyd etmək yerinə düşər ki, təhsil sahəsinə ayrılan vəsaitlərin xərclənməsi istiqamətində əsas xərc maddəsi kimi, təhsilverənlərin əmək haqlarının ödənilməsi mühüm yer tutur. Ümumiyyətlə, hər il dövlət büdcəsindən təhsil sahəsinə ayrılan xərclər təhsil sahəsinə aid olan müxtəlif istiqamətlərin maliyyələşdirilməsində istifadə olunur. Həmin tərkibə nəzər saldıqda, məktəbəqədər təhsildən, ali təhsilin bütün formalarına, o cümlədən əlavə təhsili də əhatə etməklə, bütün tədqiqat sahələrinin də maliyyələşdirilməsini özündə birləşdirdiyinin şahidi oluruq. Göründüyü kimi, təhsil sahəsinin maliyyələşdirilməsi, vətəndaşların savadlı olması, istər peşə təhsili, istərsə də ali təhsilin inkişafı daima dövlətin diqqət və qayğısındadır. Aşağıdakı cədvəl-2-də ayrılmış vəsaitlərin hansı sahələr üzrə bölüşdürülməsinə nəzər salaq.

Cədvəl 2.

Təhsil sahəsinə ayrılan xərclərin strukturu.

Mənbə: <https://stat.gov.az/> saytında olan məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanıb [7].

Dövlət ümumtəhsil məktəblərində çalışan müəllimlərin əməkhaqqıları Ölkə Prezidentinin müvafiq fərman və sərəncamları ilə tənzimlənir. Belə ki, ümumtəhsil məktəblərində fəaliyyət göstərən təhsilverənlərin əməkhaqqıları son illər bir neçə dəfə artmışdır. Artımlar əsasən təhsilverənlərin pedaqoji stajına, təhsil səviyyəsinə və tədris etdiyi dərslərin saatına uyğun olaraq müəyyənləşdirilir. Hazırda ümumtəhsil məktəblərində “bir stavka dərslərin yükü” anlayışından istifadə olunur ki, bu özündə 18 saatı birləşdirir. Bu isə təhsilverənlərin dərslərin yükünün ən yüksək həddini müəyyənləşdirir. Zəruri hallarda bundan artıq dərslərin yükü götürməyə icazə verilir. Aşağıdakı cədvəl-3 də Ölkə başçısının sonuncu 07 mart 2023-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş 01 fevral 2023-cü ildən tətbiq olunan təhsilverənlərin aldıkları əməkhaqqıları müəyyən edilmişdir.

Cədvəl 3.

Dövlət ümumi təhsil müəssisələrində çalışan müəllimlərin əməkhaqqı

№	Təhsili	Bir stavka dərslərin yükü 18 saat olmaqla, aylıq vəzifə maaşı (manatla)				
		pedaqoji staj 3 ilə qədər olduqda	pedaqoji staj 3 ildən 8 ilə qədər olduqda	pedaqoji staj 8 ildən 13 ilə qədər olduqda	pedaqoji staj 13 ildən 18 ilə qədər olduqda	pedaqoji staj 18 ildən çox olduqda
1.	Ali təhsilli	607	653	686	733	785
2.	Orta ixtisas təh.	554	587	607	647	700

Mənbə: <https://e-qanun.az/> saytında olan məlumat [8].

Ali təhsil müəssisələrində çalışan təhsilverənlərin əmək haqqı isə tamamilə fərqli hesablanır. Belə ki, ali təhsil müəssisələrində təhsilverənlərin həmin müəssisədəki gəlirlərinə onların pedaqoji stajı, dərslər saatlarının miqdarı, elmi dərəcəsi, elmi adı, beynəlxalq xülasələndirmə jurnallarında həm müəllifli və ya öz adından çap etdirdiyi məqalələrin sayı, onun rəhbərliyi ilə müdafiə edilən magistr və doktorantların sayı və s. göstəricilər təsir göstərir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, aparılan qısa təhlillər göstərir ki, təhsil sahəsinin və xüsusi ilə təhsilverənlərin sosial rifahının yüksəldilməsi həmişə dövlətin diqqətindədir və müxtəlif vaxtlarda bununla bağlı zəruri işlər görülmüş və görülməkdədir. Fikrimizcə, təhsilin daha geniş və müasir dövrün çağırışlarına cavab verəcək formada inkişafı üçün, bu sahədə özəl investisiyaların cəlb edilməsi məqsədi ilə daha çox güzəştlər tətbiq edilməli, müəyyən qərarların qəbul edilməsində təhsil müəssisələrinə sərbəstlik verilməli və dəstək göstərilməlidir. Belə olan təqdirdə, xüsusilə ali təhsil müəssisələri özlərinin maliyyələşmələri və rəqabətə davam gətirə bilmələri üçün yeni layihələrin icrasına başlayacaq, bunun nəticəsində öz büdcəsi formalaşacaq, beləliklə də dövlət büdcəsindən asılılığı azalacaqdır. Nəticədə həmin vəsaitə dövlət qənaət etməklə, digər sahələrin inkişafına yönəldəcəkdir. Beləliklə, davamlı iqtisadi inkişaf prosesində təkcə təhsil sahəsinin və təhsilverənlərin deyil, bütövlükdə ölkənin ümumi iqtisadi, siyasi, hərbi və digər sahələri diqqətdə saxlanılmalı və müasir çağırışlara cavab verən çevik islahatlar aparılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qradov A.P. Milli iqtisadiyyat. Bakı: İqtisadiyyat Universiteti, 2008, 281
2. Sidoroviç A.V. İqtisadi nəzəriyyə kursu. Bakı: CBS PP, 2012, 1088 s
3. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Haqqında Qanunu 2009-cu il, Bakı şəhəri;
4. Shultz T. Investment in Human Capital. N. Y., London, 1971, p. 26–28
5. 02 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunan Azərbaycan-2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər
6. <https://sai.gov.az/>
7. <https://stat.gov.az/>
8. <https://e-qanun.az/>